

מלחמה בשל סטטוס־קוו בלתי נסבל

עוד מבט על מלחמת יום הכיפורים בחזית הדרום

הדעה המקובלת היא שבעוד צה"ל זכה בחזית הדרום לניצחון מערכתי, זכו המצרים בניצחון אסטרטגי. אבל במבט עדכני משנת 2005 ניתן לקבוע כי שני הצדדים השיגו את מטרותיהם העיקריות: מצרים זכתה בסיני ובהשגת התקדמות של ממש לקראת פתרון הבעיה הפלסטינית, ואילו ישראל זכתה בייצוב הגבול, בהסכם שלום ובפיתוח כלכלי

עזרא נשרי

פתח דבר

מלחמת יום הכיפורים היא אחד הפרקים הכואבים ביותר בתולדות מדינת ישראל. תוצאותיה הביאו לעיצוב מחדש של התודעה הישראלית וכנראה גם של מדינות ושל הנהגות רבות נוספות במזרח התיכון ואף בעולם כולו. בין היתר שמה המלחמה הזאת קץ לתפיסה ישראלית יהירה, שנטתה לראות את המציאות בעיקר מזווית צבאית־ביטחונית. בשל ההלם שגרמה המלחמה בחברה הישראלית בכללה היא הביאה לשינויים נרחבים בקרבה, כולל יצירה הדרגתית של פתיחות לתפיסות מדיניות חדשות. במאמר הזה נבחנות שלוש שאלות מרכזיות הנוגעות למלחמת יום הכיפורים:

◆ כיצד השפיעו מטרות המלחמה של שני הצדדים על אופי הקרבות

שהתנהלו בימים הראשונים בחזית הדרום ועל תוצאותיהם? ◆ כיצד תרמו התכנון והביצוע האופרטיביים והטקטיים וההפתעה המצרית להצלחת הצליחה ובכך גם לתוצאות המלחמה?

◆ מהן תוצאות המלחמה בטווח הארוך כפי שהן עולות מניתוח של מטרות המלחמה?

המאמר הזה אינו כולל עובדות חדשות. עיקר החידוש שבו הוא האופן שבו מוצגות ומנותחות עובדות מוכרות. המאמר מתמקד בשלושה נושאים: ניתוח התהליכים על־פי המודל של רמות המלחמה, מקומו של גורם ההפתעה (שהוא

חשוב כדי להבין את תוצאות הקרבות בימים הראשונים) ודיון בתוצאות המלחמה לאור מטרותיהם של שני הצדדים ומנקודת המבט של היום. המאמר מבוסס על עבודה שנכתבה במסגרת הלימודים במכללה לביטחון לאומי.

מודל רמות המלחמה

בעבר דיברו הוגי הדעות הצבאיים על שתי רמות של המלחמה. כך למשל קלאוזביץ הזכיר בכתביו את הרמה הגבוהה, האסטרטגיה, ואת הרמה הנמוכה, הטקטיקה. אולם מאחר שהמלחמות הפכו להיות יותר ויותר מורכבות, קבעו לידל הארט והוגים אחרים כי אין די בשתי הרמות הקיימות, ושיש צורך בארבע רמות.

הרמה העליונה, העוסקת בלעדית בנושאים המדיניים, ובה מוגדרות מטרות המלחמה, נקראת רמת האסטרטגיה רבתי. הרמה השנייה, רמת האסטרטגיה, עוסקת בתורת הביטחון ובבניין הכוח. למשל, ברמה הזאת מתקבלות ההחלטות בנוגע לפיתוחם של אמצעי לחימה מרכזיים. לאחר מלחמת העולם השנייה נוספה רמה מעל זו הטקטית ומתחת לרמה האסטרטגית. מדובר ברמה האופרטיבית (מערכתית) העוסקת בקטעי זירות או במבצעים נרחבים. הרמה הנמוכה ביותר היא הרמה הטקטית. זו עוסקת בהתמודדות הקרבית עצמה, דהיינו במגע הפיזי בין הכוחות הנלחמים.

הרכבי מדגיש את "אי־המעבריות" בין הרמות. כוונתו היא לכך שיייתכן צירוף של אסטרטגיה התקפית עם טקטיקה הגנתית ולהיפך. מהסיבה הזאת נדרש משוב בין הרמות בשלבי התכנון והביצוע. קיימים בהיסטוריה מקרים רבים של הישגים טקטיים שלא נוצלו ברמה האסטרטגית. חשוב

המלחמה הזאת שמה קץ לתפיסה ישראלית יהירה, שנטתה לראות את המציאות בעיקר מזווית צבאית־ביטחונית

מנהל פרויקטים
ברפא"ל



שר הביטחון משה דיין והרמטכ"ל רא"ל דוד אלעזר



שר הביטחון והרמטכ"ל היו תמימי דעים בנוגע למטרה האסטרטגית של ישראל, אך היו חלוקים ביניהם בכל הנוגע לדרך שבה יש להשיג את המטרה הזאת

לזכור שטקטיקה טובה אינה מפצה בהכרח על אסטרטגיה כושלת, וכי הישג טקטי אינו מביא בהכרח להישג אסטרטגי. כדי לתרגם הישג טקטי להצלחה אסטרטגית יש צורך במה שנקרא בלשון הצבאית "ניצול הצלחה", דהיינו יש לחולל תהליך מתמשך של מעבר מההישג הטקטי הנוכחי להישג הטקטי הבא.

המטרות והתוכניות של ישראל

רקע: העדפת הסטטוס-קו

כזכור עמדה ברקע ההחלטות של הדרג המדיני התפיסה הכללית כי הגבולות שנקבעו במלחמת ששת הימים הם הנוחים ביותר להגנה, וכי הסבירות שערבים יפתחו במלחמה כוללת נוכח ההיערכות הישראלית המשופרת היא נמוכה ביותר. השר דיין אומנם היה מודע לכך שמדובר בסטטוס

קו בלתי נסבל מבחינת הערבים ואף העלה את הרעיון של נסיגה חלקית בסיני לקו המצרים, אך עמדתו לא התקבלה.

מטרותיה של מדיניות הביטחון הישראלית

מתוך קווי היסוד של ממשלת גולדה מאיר, שהוקמה בדצמבר 1969, ניתן להסיק מה היו מטרותיה של מדיניות הביטחון הישראלית:

- ◆ שמירה על ההישגים הטריטוריאליים שהושגו במלחמת ששת הימים ועל הפסקת האש עד להשגת הסכמי שלום שייצבו את גבולות המדינה וימנעו סכנת מלחמה בעתיד.
- ◆ מוכנות לתזוזה חלקית של כוחות צה"ל מקו התעלה אף לפני שיושג חוזה שלום.
- ◆ המשך ההתעצמות של צה"ל במטרה לשמר את כושר ההרתעה שלו וכן כדי להותיר בידו את כושר ההכרעה במקרה שההרתעה תיכשל, ותפרוץ מלחמה.
- ◆ היערכות וכווננות למקרה שמדינות ערב יחליטו לתקוף את ישראל.

בהנחיות שנתן שר הביטחון לצה"ל נאמר שהמטרה היא "למנוע מהאויב כל הישג צבאי ולהנחיל לו מפלה צבאית, המבוססת על השמדת כוחות ותשתית צבאית". שר הביטחון והרמטכ"ל היו תמימי דעים בנוגע למטרה האסטרטגית של ישראל, אך היו חלוקים ביניהם בכל הנוגע לדרך שבה יש להשיג את המטרה הזאת. בעוד שהשר גרס כי במקרה שמדינות ערב יתקפו את ישראל יש מקום לכיבוש שטחים נוספים במצרים, בסוריה ובלבנון כדי למנוע לשנים ארוכות את האפשרות שתפרוץ מלחמה נוספת, הרי הרמטכ"ל לא ראה בשיפור הקווים מטרה בפני עצמה.² חשוב להזכיר כי כאשר פרצה המלחמה, אישרה הממשלה את המלצותיו של שר הביטחון, שמטרת הביניים הצבאית היא "הדיפת צבאות האויב והחזרת המצב בקווי הפסקת האש לקדמותו".

הדוקטרינה הצבאית והשפעתה על בניין הכוח

ישראל בחרה בדוקטרינה של הגנה התקפית שעיקריה היו שימוש יזום בכוח הצבאי – כולל פתיחה במלחמה מקדימה בהתאם לצורך – והכרעת האויב בשטחו. על-פי דוקטרינה הגנתית חלופית נערכים בהתרעה מראש לספיגת מכה ראשונה יזומה של האויב, ורק לאחר בלימתה עוברים להתקפת-נגד.

ראוי לציין כי על-פי קלאוזביץ אין להעלות על הדעת הגנה בלא מהלומת-נגד התקפית, וההתקפה היא גולת הכותרת של מאמץ ההגנה. כלומר, עקרונית הייתה התאמה בין התוכנית הישראלית לתיאוריה הצבאית המקובלת.

מאחר שנבחרה דוקטרינה התקפית, ניתנה עדיפות בבניין הכוח להצטיידות במטוסים ובטנקים. עם זאת לא כל חברי המטה הכללי תמכו בגישה הזאת. היו ביניהם מי שגרסו שגם דוקטרינה התקפית דורשת מבנה כוח מאוזן יותר, שאינו מגמד את הארטילריה ואת החרמ"ש.³ כאשר פרצה המלחמה, סבל צה"ל ממחסור חמור בארטילריה. ביום הראשון למלחמה עמדו לרשותו בחזית התעלה 28 קנים בלבד, ואילו ביום השני – 17 קנים – בערך קנה לכל מעוז (דהיינו לכל 10 ק"מ), בעוד שלמצרים היו כ-1,300 קני ארטילריה. כמו כן סבל צה"ל ממחסור חמור בחיל רגלים משוריין.⁴ למחסור

המפקד העליון של צבא מצרים, הנשיא סאדאת (צופה), עם הרמטכ"ל שאזלי (מימין) ושר המלחמה כאמל חסן עלי בעת ביקורם בבונקר בקו הביצורים המצריים בתעלה



כאשר עלה סאדאת לשלטון במצרים, עמדו בפניו - להערכתו - רק שתי אופציות קשות: לצאת למלחמה, לספוג כמעט בוודאות תבוסה קשה ולסיים את הקריירה שלו כשהוא מושפל וחולה כקודמו, נאצר, או להסכים להמשך הסטטוס קוו ולצפות לסילוק משפיל מהשלטון

את צבא מצרים בגדה המערבית של התעלה. על-פי תוכנית "סלע" אמורות היו להתפרס מאחורי האוגדה המשורינת הסדירה שתי אוגדות מילואים משורינות.

המטרות והתוכניות של מצרים

רקע: הדילמה של נשיא מצרים

כאשר עלה סאדאת לשלטון במצרים, עמדו בפניו - להערכתו - רק שתי אופציות קשות: לצאת למלחמה, לספוג כמעט בוודאות תבוסה קשה ולסיים את הקריירה שלו כשהוא מושפל וחולה כקודמו, נאצר, או להסכים להמשך הסטטוס קוו ולצפות לסילוק משפיל מהשלטון.⁸ בסופו של דבר הוא החליט לצאת למלחמה. הנימוק שהוא נתן להחלטה הזאת: "סברתי שיהיה זה מכובד בשבילנו פי אלף אם ייקברו 40 אלף מבני הכוחות המזוינים, ואני בכללם, תוך צליחת התעלה". במילים אחרות, "סאדאת העריך כי אפילו כישלון... לא יוכל להיות גרוע מהמשך הקיפאון".⁹

מטרות המלחמה המצריות - האסטרטגיה רבתי של מצרים
כאשר בוחנים את מטרות המלחמה של מצרים, יש להבחין בין תקופות שונות. המטרה המינימליסטית הוגדרה ערב המלחמה, ואילו המטרות המקסימליסטיות הוגדרו בשלבים

בארטילריה ובחרמ"ש בחזית הייתה השפעה קריטית על תוצאות הקרבות בימי הלחימה הראשונים.

התוכניות והמטרות האופרטיביות והטקטיות

המשימה שהוטלה על צה"ל לא הייתה להשמיד את הצבא המצרי, אלא למנוע מהמצרים כל הישג טריטוריאלי שהוא.⁵ את המשימה הזאת תיכנן צה"ל להשיג באמצעות שילוב של כוחות הגנה משוריינים ניידים עם אלמנטים של הגנה קשיחה - מוצבים על קו המים.

לצה"ל היו שתי תוכניות להגנת סיני: האחת נקראה "שובך יונים", והאחרת נקראה "סלע". התוכנית "שובך יונים" נועדה למקרה שבו צופים התקפה מצרית שאינה מלחמה כוללת, ולכן היא הסתפקה בכוחות הסדירים שהיו מוצבים דרך קבע בסיני. במקרה של הכרזה על "שובך יונים" אמורה הייתה האוגדה המשורינת הסדירה שבסיני לעבור לפריסה קדמית. האוגדה הזאת גם נועדה להיות הנדבך הראשון בהיערכות לקראת מלחמה כוללת - נדבך שאליו אמורים היו להצטרף כוחות המילואים.⁶ תוכנית "סלע" נועדה להגן על סיני מפני התקפה מצרית כוללת. התוכנית נועדה לא רק לבלום התקפה מצרית כזאת, אלא גם לאפשר לצה"ל לעבור מהר ככל האפשר להתקפת-נגד, לצלוח את התעלה ולהכריע

לעליונות הזאת. להלן רשימה של התחומים האלה ושל המענים שפיתחו המצרים:¹⁵

העליונות האווירית של ישראל. המצרים היו מודעים היטב ליכולותיו של חיל האוויר הישראלי. הפתרון שהם נתנו לעליונות האווירית של צה"ל היה בניית מערך מסיבי של טילי קרקע-אוויר – מהמתקדמים ביותר בעולם באותה העת.

עדיפותה של ישראל בתחום התכנון והביצוע של תמרונים אופרטיביים. כדי להתמודד עם יכולתו העדיפה של צה"ל בתחום התמרון הוגבלה מאוד התוכנית ההתקפית המצרית במטרותיה והתמקדה בביסוסם המהיר ובהרחבתם של ראשי הגשר תוך התכוננות להתמודד באורח סטטי עם הכוחות הישראליים הניידים. לשם כך צוידו כוחות החי"ר המצריים בשפע של ציוד נ"ט, כולל טילי "סאגר".

יכולתם הנמוכה של המצרים בתחום הביצוע של תמרונים אופרטיביים. כדי להימנע עד כמה שאפשר מתנועה ממושכת של כוחות גדולים – תחום שהמצרים ידעו כי הם לוקים בו – יצאו הכוחות המצריים לצליחה ישירות מתוך עמדות ההגנה שלהם בגדה המערבית של תעלת סואץ. חמש דיוויזיות הרגלים צלחו את התעלה – בדרכן לבניית ראשי הגשר מזרחית לה – מתוך אזורים שהוכנו שנים מראש לכל רוחב החזית.

מערך ההגנה הישראלי – קו ברלב. מאחר שהמצרים בחרו שלא לחדור לעומק השטח הישראלי, הם נדרשו לפתור רק את הבעיות שהיו כרוכות בחציית התעלה, בהקמת ראשי הגשר ובהגנה עליהם. לפריצת הסוללה שעל שפת התעלה מצאו המצרים פתרונות טקטיים. את המעוזים הם עקפו בשלב הראשון בכל מקום שהדבר התאפשר.

עתודה ישראלית גדולה וחזקה בעורף המעוזים. המצרים ייחסו לצה"ל יכולת לרכז ולהפעיל במהירות את העתודות שלו. כדי להתגבר על כך לא הסתפקו המצרים רק בהשגת ההפתעה, אלא גם תיכננו לבצע עצירה אופרטיבית ולייצב את הקו מייד לאחר הצליחה, עוד לפני שכוחות העתודה הישראליים יספיקו להגיע לחזית התעלה. על-פי התוכנית האופרטיבית המוגבלת חולקה הצליחה לשני שלבים מרכזיים: בשלב הראשון, שתוכנן להימשך 18-24 שעות, אמורות היו לצלוח את התעלה חמש דיוויזיות חי"ר, שכל אחת מהן תוגברה בחטיבת טנקים. בשלב השני, שלו הוקצו 24 שעות, אמורים היו הכוחות הצולחים לסגור את המרווחים בין ראשי הגשר וליצור ראשי גשר ארמיוניים רצופים.

הבעיות הטקטיות שעימן התמודדו המצרים:
מכשול התעלה. הוכנה תוכנית מפורטת ביותר לצלוח את התעלה לכל אורכה. "המצרים לא ריכזו מאמצים כפי שמומלץ בספרי הלימוד, אלא צלחו את התעלה במספר

הראשונים שלה, לאחר הצלחת הצליחה המצרית. לאחר שצה"ל צלח את התעלה, ומצרים ניצבה בפני תבוסה קשה, שוב הצטמצמו מאוד מטרות המלחמה של מצרים.

המטרה המינימליסטית על-פי סאדאת הייתה השגתה של דריסת רגל כלשהי בגדה המזרחית של תעלת סואץ. הוא גרס כי "אפילו יזכה בעשרה מילימטרים קרקע בלבד בגדה המזרחית, ישתפר לבלי הכר כוח המיקוח שלו במשא ומתן".¹⁰

לאחר שהצליחו לצלוח את התעלה ולהיאחז בגדה המזרחית שלה לכל אורכה, הרחיבו מאוד המצרים את מטרות המלחמה שלהם. אז הם קבעו כי מטרתם היא "לא לפק את המעצמות הגדולות ללחוץ על ישראל לחזור לממדים הטבעיים של גבולות 1967, בלי שהעולם הערבי יאלץ לכרות עימה הסכמי שלום, שתהיה בהם גושפנקה של הכרה לגיטימית מצידו".¹¹ ב-16 באוקטובר, עוד לפני שנודע למצרים על הצליחה של צה"ל, הכריז סאדאת בפרלמנט המצרי: "אנו נכונים להסכים להפסקת אש על בסיס של נסיגה לאלתר של הכוחות הישראליים מכל האדמות הכבושות אל הקווים שמלפני 5 ביוני 1967" וכן: "אנו נלחמים ונמשיך להילחם למען שתי מטרות: החזרת אדמותינו הכבושות משנת 1967 ומציאת דרך להחזרת הזכויות הלגיטימיות של העם הפלסטיני".¹²

לשם השוואה: באפריל 1969, עדיין תחת רושם העליונות הישראלית המוחצת כפי שהופגנה במלחמת ששת הימים, הציע חסניין הייכל בעיתונו "אל-אהראם" ליזום מערכה כללית אך

מוגבלת בהיקפה, שיעדיה יהיו, למשל, "להרוס שתי דיוויזיות של צבא האויב... ולא לפק אותו לסגת מהעמדות שהוא יושב בהן לעמדות אחרות מאחוריהן – ולו בקילומטרים מועטים". מטרות המהלך הזה – כתב הייכל – יהיו "הטיית מאזן האימה והביטחון לטובתנו ושבירת דוקטרינת הביטחון הישראלית על-ידי הנחלת תבוסה לצבא הישראלי". הייכל הדגיש כי "יהיו אשר יהיו תוצאות המלחמה, ההישגים יהיו בכל מקרה לטובתנו".¹³ לאחר המלחמה חזר הייכל על הרעיון הזה וטען כי "עצם הפתיחה באש כבר השיגה את מטרות המלחמה" – בלי שום קשר לתוצאותיה בפועל.

אנו רואים אפוא שמטרות המלחמה של מצרים נעו בין מטרת מינימום שהייתה שבירת הקיפאון המדיני, לבין מטרת מקסימום, שהייתה החזרת ישראל לגבולות 1967 בלי שהעולם הערבי יאלץ להכיר בה.

המטרות הצבאיות-אסטרטגיות של מצרים

נוכח ההכרה בעליונותו של צה"ל בחרו המצרים באסטרטגיה של מלחמה כוללת, אך מוגבלת בממדיה, שאותה ניתן לכנות בשם "דוקטרינת התקפה הגנתית".¹⁴

המטרות והתוכניות האופרטיביות של צבא מצרים

כאשר ניגשו המצרים לתכנן את המלחמה, הם היו מודעים לעליונות הישראלית בכמה וכמה תחומים. הם הגדירו אפוא לעצמם כל תחום שבו הייתה לישראל עליונות וגיבשו מענה

נוכח ההכרה בעליונותו של צה"ל בחרו המצרים באסטרטגיה של מלחמה כוללת, אך מוגבלת בממדיה

חיילים מצרים מנשקים את אדמת סיני לאחר הצליחה



ההפתעה הבסיסית אינה הגורם היחיד שהביא להצלחות המצרים בשלבים הראשונים של המלחמה

ואת הסורים. כאשר מדברים במקורות ובתקשורת על "כישלון הקונספציה הישראלית", ניתן להבין כי הכוונה היא בעצם להפתעה הבסיסית הזאת.

אולם ההפתעה הבסיסית אינה הגורם היחיד שהביא להצלחות המצרים בשלבים הראשונים של המלחמה. מחקרים וספרים רבים אומנם מקדישים לה מקום נרחב, אך מעלים סיבות מרכזיות נוספות:

הבלבול בפיקוד הישראלי בחזית הדרום.¹⁹
העובדה שישראל החזיקה בחזית התעלה כוחות שהיו קטנים מכדי להגן עליה.²⁰

ההפתעה באופן שבו השתמש החי"ר המצרי בנשק נ"ט.²¹
האופן הלקוי שבו נבנה הכוח הישראלי.²²
האופן הלקוי שבו הפעיל המטכ"ל את חיל האוויר, אשר פגע קשות בהישגיו.²³

קיים היבט נוסף של ההפתעה, שאומנם מופיע במקורות, אולם אינו זוכה, לדעתי, להבלטה הראויה לו, אף שהייתה לו השפעה מרחיקת לכת על הצלחותיהם של המצרים בשלבים הראשונים של המלחמה, ובמיוחד על הצליחה. הכוונה היא להפתעה מפיזור הכוח המצרי הצולח לאורך כל חזית התעלה בגדה המזרחית עוד לפני שכוחות המילואים של צה"ל הספיקו להתארגן. הכוח הזה עובה באמצעות כוחות מהדרג

נקודות רב".¹⁶ כמו כן יש לזכור את ההנחיה שניתנה לכוחות המצרים "לעבור להתקפה לעומק ולרוחב מערכי האויב במטרה להגדיל את ראשי הגשר ולחבר אותם אלה עם אלה".¹⁷

הסוללה המזרחית. החי"ר טיפס על הסוללה באמצעות סולמות חבלים. בעבור הכלים הממוכנים נפרצו מעברים מול הגשרים והמעבורות באמצעות זרנוקי מים.

מתקני ההצתה ("אור יקרות"). המצרים פעלו כדי לנטרל את המתקנים האלה, אך תחזוקתם הייתה כה ירודה, עד כי סביר להניח שהם לא היו פועלים גם אילו היו המצרים מתעלמים מהם.

העדר שריון בשלב הראשון של הצליחה. החי"ר המצרי היה רווי באמצעים נגד טנקים – טילים, מטולי "אר-פיג'י" תול"רים – ואלה הקנו לו יכולת עמידה בפני השריון הישראלי.

ההפתעה

כיום מקובל לטעון – בעקבות מאמרו של צבי לניר המבדיל בין הפתעה בסיסית להפתעה מצבית¹⁸ – שתוצאות המלחמה נבעו במידה רבה כתוצאה מהפתעה בסיסית שיסודה באופן השגוי שבו ראתה והעריכה ישראל את עצמה וכן את המצרים

השני, וריכוזו הגבוה, יחסית, נשמר באמצעות העצירה האופרטיבית במרחק של קילומטרים בודדים משפת התעלה. הפיזור הרציף מנע היווצרות אגפים חשופים ומנע מצה"ל את האפשרות לגשת לתעלה כדי לבצע את התקפת הנגד המשוריינת, שתוכננה כמענה עיקרי לצליחה מצרית. הגבלת עומקה של החדירה הראשונית לסיני לקילומטרים בודדים יצרה בתוך זמן קצר תא כמעט רציף לאורך כל חזית התעלה, שהיה רווי בכוחות ובאמצעים נגד טנקים.

מרכיב מרכזי בביקורת על פיקוד הדרום הוא התמקדותו בחיפוש מידי אחר נקודות לביצוע צליחה נגדית ישראלית. הניסיונות לצלוח מייד את התעלה היו יישום ישיר – אך לא מושכל ולא תואם את המציאות שנוצרה בחזית – של דוקטרינת ההגנה ההתקפית הישראלית. אחת הסיבות לכך שצה"ל לא הצליח להגיב מייד בצליחה משלו הייתה שהמצרים אכן יישמו בצורה טובה ומהירה את פיזור הכוח שלהם לכל אורך התעלה ללא "תפרים" חשופים. בהקשר הזה ניתן לציין שהביטחון העצמי של מפקד פיקוד הדרום בשלב הראשון של המלחמה היה כה גבוה, עד כי כנראה אפילו לא פרס כראוי את הכוחות הסדירים לצורך הגנה, וזאת כדי לשמור כוחות לצליחה נגדית מיידית.

הבלבול ברמה הטקטית והאופרטיבית נבע גם במידה רבה מכך שהכוח הישראלי הופתע הן מפיזור הכוח המצרי לכל אורך חזית התעלה והן מהרכבו: מאסות גדול מאוד של חי"ר שמצויד בשפע רב של אמצעים נגד טנקים. בגלל ההפתעה ביזבז צה"ל זמן יקר בחיפוש אחר מענה לבעיה הזאת, בה בשעה שהיה עליו לזהות אותה מראש, לפני פרוץ המלחמה, ולמצוא לה מענה בעוד מועד. כמו כן ביזבז צה"ל

זמן רב בחיפושים עקרים אחר המאמצים המצריים העיקריים – מאמצים שכאמור כלל לא היו קיימים. במילים אחרות, צה"ל לא ידע שהמצרים החליטו להסתפק במהלך מוגבל, ולכן הוא הופתע מהעצירה האופרטיבית.

לדברי אלוף אדן, "מעולם לא הייתה בצה"ל כוונה לקדם פני מלחמה כוללת בעוצמת הכוחות הסדירים על-פי תוכנית "שובך יונים". אדן עצמו מציין כי לא גובשה תוכנית גיבוי למצב שבו לא תתקבל התרעה בזמן "סלע", אך במקרה של העדר כל התרעה נועדו כוחות "שובך יונים" רק להשהות את מהלך הצליחה ולמנוע התבססות של כוחות אויב שבכל זאת יצליחו לצלוח". מהתיאור הזה נובע שהייתה שגיאה לוגית מסוימת בתפיסה הישראלית, שייתכן כי נבעה מיהירות וייתכן שנבעה מהדחקת יחסי הכוחות הבלתי אפשריים שהיו צפויים להיווצר בעת תקיפה מצרית שלא תקדם לה התרעה. ההערכות השגויות האלה נתנו למצרים מספיק זמן כדי להשלים את פריסת כוחותיהם כמעט ללא הפרעה והביאו לתנאי התחלה קשים ביותר ליחידות המילואים.²⁴

צה"ל הסתמך בכל תוכניותיו על סיוע מסיבי של חיל האוויר לכוחות היבשה. הצלחת המצרים לנטרל במידה רבה את חיל האוויר הישראלי בזמן שצלחו את התעלה שיבשה קשות את תוכניות ההגנה של ישראל. זו הייתה נקודת תורפה

מרכזית בתכנון האסטרטגי הישראלי, שניתן היה למנוע אותה, אילו הוקצו לפני המלחמה יותר משאבים לארטילריה ולחרמ"ש.

תוצאות הקרבות בין 6 ל-8 באוקטובר 1973

התוצאות העגומות של הקרבות בימים הראשונים של המלחמה – בעיקר בחצי הצפוני של חזית התעלה – מתוארות בפירוט רב בספרו של אברהם אדן "על שתי גדות הסואץ". ביום הראשון התנפצה אוגדת סיני מול הכוחות הצולחים. בהרצאה שנשא פרופ' יואב גלבר במכללה לביטחון לאומי הוא העריך כי מכ-300 טנקים שנכנסו לקרבות נותרו בסוף אותו היום כ-100 בלבד! אוגדת ברן הגיעה לחזית באופן מדורג ונכנסה לקרבות בפיזור – לרוב פלוגות-פלוגות – החל משעות הערב של 7 באוקטובר. כוחות החרמ"ש ומרגמות ה-120 מ"מ, שחסרו כל כך בחזית, הצטרפו ללחימה באיחור. שחיקת הכוחות המשוריינים מול החי"ר המצרי, שתוגבר באמצעים נגד טנקים, הייתה נוראה. מכל פלוגה שתקפה נותרו רק טנקים בודדים, ולקראת הערב נשארו בחטיבת גבי רק תשעה טנקים כשירים! רק עוז רוחם של הלוחמים, שלא נשברו, ויכולת לוגיסטית מרשימה הביאו לשיקום סביר של הכוח הלוחם במשך הלילה. התקפת הנגד ב-8 באוקטובר

הייתה בעלת מאפיינים דומים. הוראת הרמטכ"ל ואלוף הפיקוד שלא להתקרב לתעלה מלמדת מצד אחד על ראשיתה של התפכחות, אך מצד אחר היא גם מצביעה על העדר פתרון ברמה הטקטית. כשניסו כוחותיו של ברן לתקוף בריכוז וחזיתית, כבר היו המצרים ערוכים היטב לכל אורך חזית התעלה, והתוצאות הנוראות חזרו על עצמן.

התוצאות האלה היו הישג טקטי מצרי משמעותי ביותר, שנשאר בעינו עד סיום המלחמה. "לא היה בכוחנו למנוע את המצרים מלהיאחז בשטחים רבים של הגדה המזרחית. הסיבה לכך נעוצה במבנה הבלתי מאוזן של כוחות 'שובך יונים' – העדר כוחות חיל רגלים וארטילריה בכמות מספקת. לטנקים יתרונות רבים, אך גם חסרונות. עיקר חסרונם הוא בפעולה נגד חיל רגלים מפוזר".²⁵

התפנית התחוללה רק לאחר הניסיון המצרי הכושל לחרוג ממתחמיו המבוצרים ולתקוף באמצעות כוחות השריון שלו ב-14 באוקטובר – מהלך שהסתיים באבדות מצריות כבדות ואיפשר לצה"ל לצלוח את התעלה. ימים ספורים לאחר הצליחה כבר עמד צה"ל על סף הכרעתו של צבא מצרים. ההכרעה הזאת נמנעה רק משום שמצרים ביקשה הפסקת אש, ובלחץ המעצמות נאלצה ישראל להיענות לבקשת מצרים.

דיון וסיכום

תוצאות הקרבות בתעלה בימים הראשונים ומשמעותם במסגרת המאמר הוצגו ההצלחות הראשונות של המצרים בתחום התכנון והביצוע בכל ארבע הרמות של המלחמה. ברור שהפיזור המהיר של הכוח המצרי לכל אורך חזית התעלה היה מהלך משמעותי ביותר, שתורם רבות להצלחה

צה"ל הופתע גם מפיזור הכוח המצרי הצולח לאורך כל חזית התעלה בגדה המזרחית עוד לפני שאוגדות המילואים הספיקו להתארגן

מעריב

יום א' 7.10.73

הממשלה החליטה בישיבתה בלילה: מאבק - עד הדיפת אחרון הפולשים

הממשלה עומדת להתכנס שוב, לפנה"צ, כדי לשמוע דיווח מדיין הממשלה על המצב בלבנון. ישיבת הממשלה נערכה בלילה האחרון, ביום שישי, ב-7 באוקטובר. במהלך הישיבה הוחלט על כך שיש להמשיך את המאבק עד הדיפת אחרון הפולשים. הממשלה תעביר את ההחלטות שלה לממשלה החדשה ב-14 באוקטובר.

העתון הנפוץ ביותר במדינה • MAARIV

קרבות בלימה כבדים בסיני ובגולן המצרים לא הצליחו להעביר שריון בלילה

אבידות קשות לאוייב * טובעו 9 כלי שיט סוריים ומצריים הושמדו 150 טנקים סוריים * כוחות קומנדו מצריים הושמדו



כפרות תשל"ד

כוחות קטנים של שריון מצרי הצליחו להצות את התעלה ופרצת השליטה על קו המים - בידי כוחות צה"ל הקרב המכריע בסיני עדיין לא החל וכוחות צה"ל מכינים את המהלומה ברמת-הגולן התנהלו בלילה קרבות שריון כבדים לאורך קו המוצבים - בעיקר באזור קווייטרה ובאזור חושנייה שבמרכז הגולן, שם בולמים כוחותינו את השריון הסורי ומסבים לו אבידות. דות הבודק החלו מטוסי חיל האוויר בתקיפה גדולה על הכוחות הסוריים.

מאת יעקב ארז, סופר הנבאי של המערכה וכן סופר "מעריב" מאיר הראובני ויוסף וקסמן קרבות שריון וחילומי אש ארטילריים נמשכו הלילה ככל עתם בנזרות הלחימה בסיני וברמת-הגולן. מטוסי חיל-האוויר טיבעו בלילה סמיגת מלחמה מצרית צפונית-מזרחית למרט סעיד וכוחות של חיל-הים הישראלי פשטו על ריכוז סירות מצריים בים סוף וטיבעו שלוש מהן שהיו מלאות כוחות פשיטה מצריים בשלבי התארגנות לקראת תקיפה בחופו. בסיני לוחצים הטנקים על צה"ל על הכוחות המצריים שצולחו את התעלה בשני ראשי-חץ עיקריים, הבתים הוקמו גשרים למעבר טנקים וחילום רק

מאות המצרים נהרגו בלילה האחרון. כוחות המילואים שניסו את כול בבורק, ינסו למערכת, יוכו המורים הכבדים מכה קשה ביותר.

דמשה: קרב איר חדש בשאי הגולן
הפקוד הסורי ספן הובס בדמשק כי סיסים ותוחניו נ. סורים הפילו כסוסים ישראלים בקרב חדש בסמי רמת הגולן הבוקר. (צ"ר)

מאות המצרים נהרגו בלילה האחרון. כוחות המילואים שניסו את כול בבורק, ינסו למערכת, יוכו המורים הכבדים מכה קשה ביותר.

הקרב הגדול יחיל בקרב
האבידות שהטו כוחותינו בניירת סיני וכרמת-הגולן לי

הצבאי, עד כי שבוע לאחר מכן כבר התחננו המצרים להפסקת אש מיידית. דווקא על רקע תוצאות הימים הראשונים יש להעריך את הצלחתו של צה"ל להגיע במהירות כה גדולה לסף הכרעה מוחלטת של צבא מצרים. עם סיום המלחמה אומנם לא עלה בידי צה"ל למחוק את כל הישגיהם של המצרים מהימים הראשונים למלחמה, אך אילו הייתה המלחמה נמשכת עוד זמן מה, ייתכן שצה"ל היה מצליח לא רק לעקור את הנוכחות המצרית מסיני, אלא היה משיג הכרעה מוחלטת דוגמת זו שהשיג במלחמת ששת הימים. לכן מלחמת יום הכיפורים לא פגעה בסופו של דבר בכוח ההרתעה של צה"ל, אלא אף חיזקה אותו.²⁶

על הרקע של מטרות המלחמה העיקריות ומנקודת הראות של 2005 נראה כי ניתן לומר שהן מצרים והן ישראל ניצחו במלחמת יום הכיפורים

ניתוח תוצאות המלחמה
בבואנו לנתח את הסיבות למלחמה ואת מטרות המלחמה של המצרים "עלינו להיזהר ממשגה הדטרמיניזם שבצפייה לאחור".²⁷ במילים אחרות, אסור להסתכל לאחור ולחשוב שמהלך המאורעות כפי שהם התרחשו היה בהכרח בלתי נמנע. יש לזכור את הדילמה הקשה שבה היה נתון סאדאת כאשר נדרש להחליט אם לצאת למלחמה, ואת המגוון הרחב של מטרות המלחמה המופיע במקורות. חשוב להימנע מגישה קיצונית המעניקה לנשיא סאדאת באופן גורף את עוצמת החזון הנובעת מתוצאות המלחמה מצד אחד,

הצבאית של המצרים בימי הקרבות הראשונים. הפיזור הזה סייע למצרים לשמור עד תום הלחימה על ראשי הגשר שהושגו בעקבות הצליחה, וההצלחה הצבאית הזאת תורגמה מאוחר יותר להישגים מדיניים. המאמר מדגיש את העובדה שההצלחה הושגה אף שהתכנון המצרי היה בניגוד לתיאוריה הצבאית המקובלת, בעוד שהתכנון הישראלי בהגנה תאם את הגישות התיאורטיות המקובלות. בסיכומו של דבר השיגו המצרים באותם ימים ראשונים של מלחמת יום הכיפורים הצלחה צבאית מוחצת למרות לחימה ישראלית הרואית ברמה הטקטית.

ההצלחה המצרית נבעה לא רק מתכנון ראשוני מוגבל - אבל מפתיע ונכון - אלא גם מטעויות משמעותיות שעשה צה"ל, החל מתכנון לקוי של מבנה הכוח הישראלי וכלה בתוכניות צבאיות שהתאימו רק למקרה של מתן התרעה מראש. נוסף על כך עשה פיקוד הדרום בתחילת המלחמה טעויות ניהול חמורות. חשוב להדגיש את העובדה שלא נראה כי פיקוד הדרום הותיר בידיו שולי ביטחון למקרה שהתוכנית הבסיסית שלו לא תוכל להתבצע כמתוכנן או למקרה של הפתעה מצרית. את הטעויות האלה לא ניתן היה לתקן באופן מיידית תוך כדי הלחימה בחזית. כאמור, רק בעקבות ניסיון התקיפה המצרי הכושל ב-14 באוקטובר - שאיפשר לצה"ל לצלוח את התעלה יומיים מאוחר יותר - התהפך המצב

והגורסת כישלון ישראלי כלל מערכתי מצד אחר, וכן יש להימנע מגישה ממעיטה הפוכה. את תוצאות המלחמה יש לנתח לאור המטרות שהציבו לעצמם שני הצדדים. לשם כך יש לבחון את המטרות העיקריות שהציב סאדאת במשך הקרבות, את המטרות שהציב חסניין הייכל כבר באפריל 1969 וכן את קווי היסוד של ממשלת ישראל. מעניין לבחון את התוצאות ארוכות הטווח מול המטרות ארוכות הטווח, תוך ידיעה שהתוצאות האלה נקבעו במידה רבה מאוד מההישג הטקטי המצרי בצליחת התעלה.

מהצד המצרי הצהיר סאדאת בפני מועצת העם ב־16 באוקטובר 1973 כי "אנו נלחמים ונמשיך להילחם למען שתי מטרות: החזרת אדמותינו הכבושות משנת 1967 ומציאת דרך להחזרת הזכויות הלגיטימיות של העם הפלסטיני".²⁸ מהצד הישראלי חשוב לציין כי ככל הממשלות שלפניה קבעה גם הממשלה בראשות גולדה מאיר בקווי היסוד שלה כי "אבן היסוד של מדיניות הממשלה היא שאיפה להגיע לשלום עם מדינות ערב – שלום קבע שישים קץ ללוחמה ולסכסוך ויושתת על גבולות מוסכמים ובני הגנה".²⁹ כך מסכם לוטוואק את תוצאות המלחמה בטווח הביניים: "הישראלים אומנם נלחמו באופן מזהיר, אך הניצחון שזכו בו היה רק ברמה האופרטיבית ולא ברמת האסטרטגיה

המלחמה לא הביאה בסופו של דבר להיחלשות החברה הישראלית, אלא להתחזקות המרכיבים הדמוקרטיים והאזרחיים שבתוכה, וזאת למרות המשך קשיי הקיום במזרח התיכון

רבתי... היה זה סאדאת שזכה לניצחון ברור, אם כי מוגבל, ברמת האסטרטגיה רבתי – ניצחון שקיבל את הכרתם של כל הצדדים באמצעות הסכם הפרדת הכוחות (1974)."³⁰ אולם על הרקע של מטרות המלחמה העיקריות ומנקודת הראות של 2005 נראה כי ניתן לומר שהן מצרים והן ישראל ניצחו במלחמת יום הכיפורים. המצרים זכו מחדש בכל חצי האי סיני בעקבות חתימתם על הסכם שלום עם ישראל, וכן הושגה התקדמות בפתרון הבעיה הפלסטינית, כפי שדרש סאדאת ב־16 באוקטובר 1973. הישראלים זכו בשלום עם מצרים ובגבול מוכר ושקט המוגן מהפתעה מיידית באמצעות פירוזו של חצי האי סיני.

ניתוח תוצאות המלחמה לעומת המטרות שהציב חסניין הייכל

הייכל טען כי מטרת המלחמה היא להטות את "מאזן האימה והביטחון" לטובת המצרים, לשבור את דוקטרינת הביטחון הישראלית על-ידי הנחלת תבוסה לצה"ל במערכה כללית אך מוגבלת בהיקפה. ההסבר הרעיוני של הייכל היה כי "הצבא הישראלי הוא עמוד השדרה של החברה הישראלית. ניתן לומר שההישג הגדול ביותר של ההתנגדות הערבית לצינונות – ולו רק על-ידי הדחייה בלבד – הוא שחלומותיה הגדולים של התנועה הציונית נגוזו, והמדינה הישראלית הפכה להיות – נוכח הדחייה הערבית – למעין חיל מצב... המערכה לפחות

תגרום לסדק בעמוד השדרה... תתהווה שרשרת תגובות שאיש אינו מסוגל להעריכה כיום".³¹ ב־19 באוקטובר 1973 הוא תבע להמשיך בלחימה וצפה כי תגובות השרשרת יביאו להתמוטטות החברה הישראלית.

התהליכים בישראל לאחר מלחמת יום הכיפורים כמעט הגשימו את תחזיותיו של הייכל. פילוסופיית החיים הישראלית, שהייתה מבוססת על הכוח הצבאי, ספגה מהלומה קשה, ובשנים שלאחר מכן התחולל בחברה הישראלית שינוי איטי וכואב שכלל תהליך של התפכחות. אולם בניגוד לתקוותיו של הייכל נראה כי המלחמה לא הביאה בסופו של דבר להיחלשות החברה הישראלית, אלא להתחזקות המרכיבים הדמוקרטיים והאזרחיים שבתוכה, וזאת למרות המשך קשיי הקיום במזרח התיכון.

הערות

1. יהושפט הרכבי, **מלחמה ואסטרטגיה**, מערכות, תל-אביב, 1990, עמ' 343
2. שמעון גולן, **הפיקוד העליון במלחמת יום הכיפורים**, מחלקת היסטוריה של צה"ל, 2003, עמ' 23–24
3. אברהם אדן (ברן), **על שתי גדוּת הסואץ**, ירושלים, עידנים, 1979, עמ' 51, 152
4. **שם**
5. דני אשר, **לשבור את הקונספציה**, תל-אביב, מערכות, 2003
6. אדן, **שם**, עמ' 54
7. **שם**, עמ' 54–55
8. אנואר אל-סאדאת, **סיפור חיי**, ירושלים, עידנים, 1978
9. גלעד גולן, **מטרות המלחמה בראייתו של אנואר אל-סאדאת**, עבודה במסגרת המכללה לביטחון לאומי, 1995
10. פטריק סיל, **אסד – המאבק על המזרח התיכון**, תל-אביב, מערכות, 1993
11. מאיר פעיל, "מלחמת יום הכיפורים – מבט היסטורי לרמה האסטרטגית", **מערכות** 276–277, 1980, עמ' 3–10
12. אבי שי, 1975 "ראיית מלחמת יום הכיפורים בעיני המצרים", **מערכות** 245, עמ' 29–39
13. גלעד גולן, **שם**
14. דני אשר, **שם**, עמ' 121
15. **שם**, עמ' 121–154
16. אדוארד לוטוואק, **אסטרטגיה של מלחמה ושלום**, תל-אביב, מערכות, 2002, עמ' 318
17. דני אשר, **שם**, עמ' 188
18. צבי לניר, **ההפתעה הבסיסית**, תל-אביב, קו אדום, הוצאת הקיבוץ המאוחד והמרכז למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל-אביב, 1983, עמ' 16. ראו גם: יואל בן-פורת, **נעילה – סיפור ההפתעה של מלחמת יום הכיפורים**, תל-אביב, עידנים, 1991
19. אברהם אדן, **שם**
20. דני אשר, הפרק על תוכנית "שובך יונים", **שם**
21. דני אשר, **שם**, אברהם אדן, **שם**
22. אברהם אדן, **שם**
23. רונן ברגמן וגיל מלצר, 2003, **מלחמת יום כיפור – זמן אמת**, תל-אביב, הוצאת ידיעות אחרונות, ספרי חמד; שמעון גולן, **מבלימה עד צליחה – תהליך קבלת ההחלטות בפיקוד העליון**, מסמך פנימי בצה"ל, 2001
24. אברהם אדן, **שם**, עמ' 70–74
25. **שם**, עמ' 71
26. אבי קובר, 1996, **הכרעה – הכרעה צבאית במלחמות ישראל-ערב 1982–1948**, תל-אביב, מערכות
27. אדיר כהן, אפרת כרמון, גבריאל בן-דור, **בצל מלחמת יום הכיפורים**, חיפה, אוניברסיטת חיפה, 1976, עמ' 200
28. אבי שי, **שם**
29. גולן, **שם**, עמ' 16
30. אדוארד לוטוואק, **שם**, עמ' 319
31. דן שיפטן, **הביטחון הלאומי של ישראל – מקראה למב"ל**, תל-אביב, 2004

